

Nr 40

Utlåtande i anledning av motioner om fortsatt giltighet av vissa skogsservitut.

Tredje lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta och till lagutskott hänvisade motioner, nr 86 i första kammaren av herr *Sörlin* och nr 105 i andra kammaren av herr *Lundmark m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, hemställes

»att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla att riksdagen under detta år föreläggas förslag till lag om fortsatt giltighet av vissa skogsservitut i enlighet med vad i motionen anförts.»

Gällande bestämmelser m. m.

I *lagen den 4 december 1959 (nr 517) om förlängning av tiden för vissa servitut* regleras för närvarande frågan om förlängning av tiden för vissa servitut till förmån för fastigheter inom Norrland. Lagen föregicks av en lag i ämnet från år 1946. Eftersom 1959 års lag anknyter till 1946 års lag lämnas först en redogörelse för innehållet i denna lag.

Lagen den 6 december 1946 (nr 741) om förlängning av tiden för vissa servitut avsåg sådana skogsfångs- och mulbetesservitut inom Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, som var begränsade till viss tid, minst 15 år, eller till servitutshavarens livstid. Utgick den bestämda giltighetstiden för dylikt servitut under något av åren 1947—1959, skulle enligt lagen servitutet likväl bestå intill den 1 januari 1960 (1 § första stycket). Detsamma gällde där servitutstiden utgått under något av åren 1940—1946 men servituträttigheten det oaktat alltjämt utövades vid 1946 års utgång (1 § andra stycket). Förlängningen av servitutstiden var generell och fordrade ej ansökan. Tillskyndades genom förlängningen den besvärade fastigheten olägenhet av någon betydelse, skulle ersättning utges av servitutshavaren. Ersättningsfrågor prövades av särskild nämnd. Anspråk på ersättning skulle framställas hos nämnden inom ett år från det förlängningen inträtt (2 §). Nämnden bestod av tre ledamöter, vilka alla utsågs av Kungl. Maj:t. Dess beslut fick ej överklagas (3 §). Då servitutstid förlängts enligt lagens bestämmelser, skulle servitutet gälla som om det intecknats den dag från vilken förlängningen var att räkna (7 § första stycket). Servitutet kunde ej bringas att helt eller delvis upphöra genom medgivande av servitutshavaren, om inte medgivandet godkänts av domstol. Sådant godkännande fick meddelas endast i tre fall,

nämigen 1) om servitutet ersattes med annat för innehavaren lika fördelaktigt servitut, 2) om servitutet ersattes med äganderätt till område, som kunde sammanläggas med den servitutsberättigade fastigheten och som motsvarade servitutsförmånen, samt 3) om eljest servitutets upphörande var av väsentlig betydelse för den belastade fastigheten och till gagn för ortens näringsförhållanden samt åtgärden icke äventyrade vissa fordringsägares rätt (7 § andra stycket jämfört med 7 a § lagen den 14 juni 1907 om servitut).

Med anledning av lagen tillsatte Kungl. Maj:t tre så kallade servitutsnämnder, nämligen en för Norrbottens län, en för Västerbottens län och en för de övriga berörda länen. Jämlikt kungörelse den 6 december 1946 (nr 743) kunde statsbidrag utgå till gäldande av ersättning enligt lagen. Sådant statsbidrag utgick emellertid inte i något fall.

Den gällande förlängningslagen av år 1959 innebär att de servitut, som genom 1946 års förlängningslag hade förlängts intill den 1 januari 1960, fått fortsatt förlängning intill den 1 januari 1970. Dessutom innebär lagen att de tidsbegränsade norrländska skogsservitut, vilkas ordinarie giltighetstid utlöper under 1960-talet, också förlängts intill den 1 januari 1970, under förutsättning att den ordinarie giltighetstiden var bestämd till minst 15 år eller till fastighetsägarens livstid. Emellertid inträder förlängning enligt 1959 års lag inte i något fall med mindre än att servitutet alltjämt utövas. Servitut beträffande vilka utövningen upphört vid giltighetstidens utgång förlänges alltså inte. Vidare inträder förlängning inte i fråga om servitut som tillkommit eller tidsbegränsats efter år 1946. (Se 1 § och övergångsbestämmelserna.)

I övrigt stämmer den gällande förlängningslagen i huvudsak, men inte i alla detaljer, överens med 1946 års lag. Ersättning skall betalas av servitutshavaren om den besvärade fastigheten tillskyndas olägenhet av någon betydelse genom förlängningen (2 § första stycket). Ersättningsfrågor prövas av särskild nämnd med tre av Kungl. Maj:t tillsatta ledamöter (2 § andra stycket och 3 §). De av Kungl. Maj:t inrättade servitutsnämnderna är desamma som förut, nämligen en för Norrbottens län, en för Västerbottens län och en för de övriga norrlandslänen. (Se kungörelse den 4 december 1959 (nr 512) rörande tillämpningen av lagarna den 6 december 1946 och den 4 december 1959 om förlängning av tiden för vissa servitut.) Anspråk på ersättning skall framställas hos nämnden inom ett år från det förlängningen inträtt, dvs. i fråga om servitut som tidigare förlängts enligt 1946 års lag inom ett år från det 1959 års lag trädde i kraft (2 § andra stycket). Har ersättning i anledning av förlängning som skett enligt 1946 års lag bestämts att utgå i form av avgäld, dvs. som periodisk ersättning, skall beslutet därom lända till efterrättelse också med avseende på förlängning enligt 1959 års lag, såvida inte servitutsnämnden på ansökan föreskriver jämkning av ersättningen. Ansökan om sådan jämkning skall göras inom ett år från lagens ikraftträdande (övergångsbestämmelserna). Då servitutstid förlängts enligt lagens bestämmelser gäller servitutet som om det hade in-tecknats den dag från vilken förlängningen är att räkna (7 §).

Enligt 1946 års förlängningslag var — såsom ovan redovisats — möjligheterna att genom avtal bringa ett servitut, som hade förlängts enligt lagen, att upphöra begränsade på samma sätt som gäller för privilegierade servitut enligt 7 a § servitutslagen. Motsvarighet till denna begränsning av möjligheterna att genom avtal bringa avtalsvis tillkomna servitut att upphöra finns inte i nuvarande förlängningslag.

Eftersom bidrag enligt bestämmelserna i kungörelsen om statsbidrag till gäldande av ersättning enligt 1946 års lag inte utgått i något fall infördes inte någon motsvarande bidragsmöjlighet i anslutning till nuvarande förlängningslag.

HISTORIK

1946 års lagstiftning

1946 års lag om förlängning av vissa servitut hade sin upprinnelse i en inom den år 1943 tillsatta norrlandskommittén verkställd utredning om de norrländska ägostyckningsinnehavarnas levnadsförhållanden och försörjningsbetingelser. Då förslag till lagen remitterades till lagrådet, anförde föredragande departementschefen, statsrådet Sköld, bl. a. följande (prop. 1946: 355 s. 22 ff.).

Såsom framgår av utredningen finns i Norrland talrika skogsfångs- och mulbetesservitut vilkas giltighetstid är inskränkt till visst antal år eller till servituthavarens livstid. Dessa servitut har till största delen bildats i slutet av förra och början av detta århundrade i samband med ägostyckningar på de stora trävarubolagens fastigheter eller i anslutning till försäljningar av avsondrade lägenheter. Eftersom tiden för servitutens bestånd synnerligen ofta bestämts till femtio år, kommer inom en nära framtid många av servituten att förfalla. Ägarna av de fastigheter, till vilkas förmån servituten gäller, befinner sig i allmänhet i mycket knappa ekonomiska omständigheter. Servitutens upphörande skulle därför få till följd att dessa fastighetsägares redan nu bekymmersamma ställning ytterligare förvärrades. I likhet med norrlandskommittén anser jag under sådana förhållanden påkallat, att åtgärder för att trygga fastighetsägarnas behov av de nyttigheter, servituten avser, nu kommer till stånd.

Närmast till hands skulle måhända ligga att genom en lagstiftning göra det möjligt att med erforderlig skogs- och betesmark komplettera sådana servitutsberättigade fastigheter, som för sitt bestånd nu är och framdeles kan väntas bli i behov av skogsprodukter och bete. Emellertid skulle en lagstiftning av antytt innehåll innebära, att de tidsbegränsade servituten finge en avsevärt förmånligare ställning än den, som de för alltid bestående servituten jämlikt gällande lagregler intager. En dylik lösning av problemet synes i betraktande härav icke böra ifrågakomma. Enligt min mening synes man för närvarande böra begränsa sig till att förlänga tiden för de ifrågavarande servitutens bestånd.

Rörande frågan, huruvida servitutstiderna borde förlängas att gälla för alltid eller, såsom norrlandskommittén föreslagit, blott för begränsad tid, uttalade sig statsrådet Sköld sålunda.

Kommitténs förslag grundas på den uppfattningen, att en avveckling av skogsservituten, vare sig dessa till tiden är begränsade eller obegränsade, bör eftersträvas,

ävensom på farhågor för att en blivande rationalisering av jordbruket i dessa trakter skulle kunna försvåras, därest de tidsbegränsade servitutens förlängdes att gälla för all framtid. Det lärer icke kunna förnekas att berörda farhågor äger fog för sig. I detta sammanhang synes också böra beaktas att det i samband med rationaliseringens genomförande torde bli möjligt att i icke obetydlig utsträckning förverkliga vad i nu förevarande hänseende ytterst eftersträvas. Med hänsyn till nu angivna omständigheter förefaller mig en förlängning av de ifrågasatta servitutens giltighetstider under en lämpligt avpassad tidrymd vara att föredraga framför servitutens omändrande till servitut utan tidsbegränsning.

Vid riksdagsbehandlingen av lagförslaget anförde *sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet* i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 1) bl. a. följande.

Bland de uppslag, som dryftats i syfte att varaktigt tillrättalägga förhållandena på förevarande område, är det närmast tvenne lösningar som ifrågasatts. Medan den ena tagit sikte på att utöka fastigheterna med erforderlig skogs- och betesmark, har man i det andra fallet tänkt sig en förlängning av förefintliga servitut. Enligt utskottets mening bör målet vara att, där så lämpligen kan ske, genomföra marktilldelning — på frivillighetens väg eller genom lagstiftning. Icke minst ur skogsvårdssynpunkt synes det önskvärt att få bort skogsservituten eller att åtminstone lokalisera dessa, där det icke låter sig göra att ersätta dem med äganderätt till mark motsvarande servitutsförmånerna. I strävandena att åstadkomma rationella brukningsdelar bör det utgöra ett viktigt led att själva fastigheterna förses med erforderliga markslag. Spörsmålet om avstående av mark för nu ifrågasatt ändamål torde emellertid vara så nära förbundet med den aktuella frågan om lagstiftning för förstärkning av ofullständiga jordbruk i allmänhet, att detsamma icke lämpligen bör utbrytas ur sitt nämnda större sammanhang. Med beaktande härav anser sig utskottet i likhet med departementschefen böra tills vidare stanna vid att tillstyrka genomförandet av en anordning för förlängning av ifrågasatt servitutsrättigheter.

1959 års lagstiftning

I en till jordbruksdepartementet inkommen framställning av den 23 maj 1953 berörde *Riksförbundet Landsbygdens folk (RLF)* de ifrågasatt slagen av servitut. Förbundet sade sig ha mottagit upprepade förfrågningar från norrländska ägostyckningsinnehavare m. fl. rörande servitutens rättsställning. På många håll rådde oro inför servitutstidernas utlöpande, då åtskilliga fastigheter för sitt fortsatta bestånd var beroende av servitutsrättigheterna. Frågan utgjorde, yttrade förbundet vidare, en del av hela ägostyckningsproblemet, som snarast borde få sin slutgiltiga lösning. Förbundet ansåg, att man därvid borde eftersträva att av ägostyckningslotterna skapa bärkraftiga enheter, förslagsvis genom komplettering med skog eller med annan lämplig mark.

Framställningen överlämnades till *1951 års jordbruksrationaliseringsutredning* och behandlades i dess betänkande »Jordbruks förstärkande med skog» (SOU 1957:8 s. 240 ff.). Utredningen anförde i denna del bl. a. att det syntes ofrånkomligt att utsträcka förlängningen ytterligare en tid. Vid avvägningen av denna tid torde man å ena sidan vara berättigad att utgå från att skogskompletteringen skulle komma att intensifieras i anslutning till utredningens olika förslag. Å andra sidan

borde beaktas önskvärdheten av att ännu en förlängning inte skulle behöva förekomma. Det föreföll utredningen som om en förlängning med tio år skulle vara väl anpassad. Det var också att förvänta att ifrågavarande spörsmål kunde komma att lösas inom denna tid i anslutning till det pågående arbetet med en ny fastighetsbildningslag. Utredningen föreslog på dessa grunder en förlängning till den 1 januari 1970.

Betänkandet remissbehandlades. Utredningens förslag i här berörd del godtogs av de remissorgan som uttalade sig i frågan (prop. 1959: 167 s. 7—9), men från flera håll underströks olägenheterna med servituten. *Lantmäteristyrelsen* uttalade bl. a. att en förlängning enligt styrelsens uppfattning medförde väsentliga olägenheter. En förlängning var emellertid ofrånkomlig om de regler som kunde komma att föreslås beträffande de tidsbegränsade skogsservituten i en ny fastighetsbildningslag skulle kunna träda i funktion innan servituten upphörde att gälla. *Lantbruksstyrelsen* underströk angelägenheten av snara åtgärder för avveckling av servituten.

I en framställning till jordbruksdepartementet av den 19 februari 1959 anhöll RLF att giltighetstiden för de ifrågavarande servituten måtte utsträckas till den 1 januari 1970.

I motioner (I: 42 och II: 55 samt I: 331 och II: 121) vid 1959 års riksdag hemställdes, såvitt nu är i fråga, om åtgärder för förlängning av den i 1946 års lag föreskrivna giltighetstiden. Över motionerna inhämtades yttranden från 1954 års fastighetsbildningskommitté, från servitutsnämnden för Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län samt från ordföranden i servitutsnämnden för Västerbottens län. *Fastighetsbildningskommittén* erinrade i sitt yttrande om jordbruksrationaliseringsutredningens förslag samt om de sociala olägenheter som skulle kunna följa av servitutsrättigheternas upphörande före erforderlig yttre rationalisering av fastighetsbeståndet. Kommittén ville för sin del biträda utredningsförslaget men fann det i sammanhanget angeläget betona, att den föreslagna förlängningen av servituten i och för sig ej var eftersträfvansvärd, enär servituten allvarligt kunde försvåra en rationell skogsvård och även lägga hinder i vägen för en önskvärd omarrondering. Förlängningen borde därför underlätas, om de påtalade sociala olägenheterna på annat sätt kunde motverkas. *Övriga remissinstanser* tillstyrkte motionerna. En utförlig redovisning av remissvaren lämnas i tredje lagutskottets utlåtande 1959: 11 s. 11—14.

Utskottet anförde i nämnda utlåtande över motionerna, såvitt nu är i fråga, följande.

Det är allmänt omvitnat att såväl betesservituten som skogsfångsservituten är till hinder för ett efter moderna principer drivet skogsbruk. Denna uppfattning delas av utskottet. Å andra sidan torde det vara obestridligt att, även om en del av skogsservituten numera ej har samma betydelse för servitutshavaren som förut — utskottet avser då närmast sådana fall där den berättigade fastigheten övergivits och står obebodd — många av dessa servitut — tidsbegränsade eller ej — alltjämt är av icke oväsentlig betydelse för servitutshavarens utkomstmöjligheter.

Utskottet finner ej anledning att i detta sammanhang närmare uppehålla sig vid spörsmålet hur denna fråga på lång sikt bör lösas, särskilt som detta f. n. utredes dels inom lagberedningen, dels inom 1954 års fastighetsbildningskommitté och båda utredningarna nu befinner sig i slutskedet av sitt arbete. Mot bakgrunden av att det nu ter sig möjligt att inom en icke alltför avlägsen framtid uppnå en mera slutgiltig lösning av det problem som skogsservituten utgör, anser utskottet det icke vara följdriktigt att nu ej fullfölja de syften som bär upp 1946 års lag. Ej minst för servitutshavarna skulle det säkerligen komma att te sig svårförståeligt om deras genom lag förlängda rättigheter nu skulle upphöra utan att möjlighet till kompensation i en eller annan form bereddades dem. Utskottet anser det därför motiverat att en viss fortsatt förlängning sker. Eftersom glesbygderna f. n. kontinuerligt avfolkas och betesgången i skogen oavbrutet minskar, synes de ekonomiska konsekvenserna av en fortsatt förlängning av de tidsbegränsade skogsservituten bli mindre omfattande än vid tiden för tillkomsten av 1946 års lag. Å andra sidan kan man i det sammanhanget ej bortse från att den avtalade giltighetstiden för ett icke obedyligt antal tidsbegränsade skogsservitut kommer att utgå under 1960-talet.

Därutöver yttrade utskottet bl. a., att frågan i vilka fall, på vilket sätt och för vilken tid fortsatt förlängning skulle ske i det uppkomna läget måste bli beroende av hur problemet med skogsservituten slutgiltigt kom att lösas.

Under hänvisning till utskottets utlåtande anhöll riksdagen (rskr. 144) att Kungl. Maj:t måtte förelägga riksdagen förslag till lag om fortsatt giltighet av vissa skogsservitut i enlighet med vad utskottet anfört.

Senare vid samma riksdag framlade Kungl. Maj:t proposition i ämnet (1959: 167). Riksdagen antog den i propositionen föreslagna förlängningslagen med viss ändring (3LU 1959: 25, rskr. 324). I den allmänna motiveringen yttrade *chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Netzén*, bl. a. följande (prop. 167 s. 13—14).

Vid tiden för tillkomsten av 1946 års lagstiftning uppskattades antalet tidsbegränsade skogsfångs- och mulbetesservitut i Norrland till minst 2 000, huvudsakligen koncentrerade till vissa socknar i Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. De besvärade fastigheterna tillhörde i de tre sydliga norrlandslänen i ganska stor utsträckning jordbrukare och andra enskilda personer, medan de däremot i de två nordliga länen mestadels ägdes av bolag. Större delen av de berättigade fastigheterna utgjorde ofullständiga jordbruk eller stödjordbruk, tillkomna genom ägostyckning eller avsöndring samt ägda och brukade av personer i mycket knappa ekonomiska omständigheter. Lagstiftningen motiverades också med att dessas redan bekymmersamma ställning kunde ytterligare förvärras genom servitutens upphörande. Samtidigt uttalades emellertid att servituten borde på längre sikt avvecklas i anslutning till yttre rationalisering av fastighetsbeståndet.

Rationaliseringsverksamheten har emellertid inte fortskridit i sådan takt som 1946 års lagstiftare förutsatte, och tiden för servitutförlängningen framstår nu som alltför knappt tillmätt. Å andra sidan har de förhållanden, som påkallade lagstiftningen, sedermera ändrats i skilda hänseenden. Med hänsyn till den fortgående avfolkningen av glesbygderna måste antagas att ett stort antal servitutshavare inte längre brukar och bebor sina gårdar. Utvecklingen torde vidare ha medfört att många servitutshavare, ehuru de stannat kvar på gården, likväl nedlagt jordbruksdriften eller åtminstone kreatursskötseln. I andra fall har gården genom yttre rationalisering försetts med egen skog i erforderlig omfattning. Betesgången i skogsmark har efterhand i stor utsträckning avvecklats. Även de, som alltså behöver och utnyttjar sina servitut, har i sin mån blivit delaktiga av den allmänna standard-

höjning som ägt rum under senare tid. Medan servituten sålunda oavbrutet förlorat i betydelse för servitutshavarna, har olägenheterna av dem blivit alltmer framträdande. Från sakkunnigt håll har starkt understrukits hur dessa servitut allvarligt hindrar såväl rationellt skogsbruk som arronderingsförbättringar i skogsmarken. Det kan inte heller förnekas att servituten i en del fall är ägnade att konservera jordbruk av den beskaffenhet, att deras fortsatta bestånd mindre väl överensstämmer med den under riksdagens vårsession beslutade målsättningen för rationaliseringsverksamheten.

Med hänsyn till det anförda kunde det ligga nära till hands att — såsom också 1954 års fastighetsbildningskommitté i första rummet tillstyrkt — överväga huruvida inte de sociala olägenheter, som skulle kunna drabba vissa bygder om de förlängda servitutstiderna finge utlöpa vid instundande årsskifte, lämpligen kunde motverkas annorledes än genom en ny tidsförlängning. Riksdagen har emellertid i sin skrivelse till Kungl. Maj:t klart uttalat sig till förmån för sistnämnda alternativ. Det torde också utan vidare stå klart att en tidsförlängning erbjuder vissa fördelar som knappast kan vinnas på annat sätt.

Då jag således nu förordar att de ifrågavarande servitutsrättigheterna — med vissa inskränkningar till vilka jag återkommer i det följande — får gälla ytterligare ett antal år, vill jag dock understryka att detta självfallet inte innebär något ställningstagande till frågan, hur problemet med skogsservituten slutgiltigt bör lösas, och under inga förhållanden får tolkas som någon utfästelse om att för rättigheterna skall utgå kompensation vid en eventuell avveckling. Såsom framhållits av överlantmätaren i Västernorrlands län är antalet skogsservitut så stort att redan på grund härav vederlag i mark är uteslutet för många av dem. Med dessa påpekanden har jag velat förebygga att servitutshavarna till följd av ogrundade förhoppningar om framtida skogstilldelning undandrar sig att medverka i den pågående strukturrationaliseringen. Det är också angeläget att lantbruksnämnderna i sin rationaliseringsverksamhet inriktar sig på sådana lösningar att skogsservituten successivt blir överflödiga.

Motionerna

I motionerna anföres att, när riksdagen år 1959 tog den provisoriska lagen om förlängning av vissa tidsbegränsade servitut i Norrland, det förväntades att ett mera varaktigt tillrättläggande av dessa servitutsförhållanden skulle komma till stånd under den tioårsperiod lagen ägde giltighet. Så har emellertid enligt motionärerna inte blivit fallet.

Motionärerna anför vidare att då alltså ett betydande antal servitut av denna karaktär nyttjas och då servitutsinnehavarna oftast är småbrukare med svag ekonomi, för vilka förmånerna är av betydande värde, det synes angeläget att giltighetstiden för servituten i fråga ytterligare förlängs en tioårsperiod eller den kortare tid som kan förflyta till dess annan lagstiftning kan ha gjort lagen överflödig.

1968 års förslag till fastighetsbildningslag

Utskottet återger i det följande en kortfattad redogörelse för 1968 års förslag till fastighetsbildningslag, vilken redogörelse finns intagen i den i nästa avsnitt berörda utredningen av lantmäteristyrelsen.

Förslag till fastighetsbildningslag har av Kungl. Maj:t remitterats till lagrådet den 19 april 1968. Förslaget är utarbetat på grundval av fastighetsbildningskom-

mitténs betänkande Fastighetsbildning (SOU 1963: 68). Förslag till promulgationslag har ännu inte färdigställts, men man kan räkna med att den 1 januari 1972 kommer att föreslås som den tidpunkt då fastighetsbildningslagen skall träda i kraft. Lagen, som blir enhetlig för land och stad, kommer att ersätta flera nu gällande lagar, främst lagen 1926 om delning av jord å landet, lagen samma år om sammanläggning av fastigheter å landet samt lagen 1917 om fastighetsbildning i stad.

Med *fastighetsbildning* menas både nybildning och ombildning av fastigheter. Nybildning sker enligt förslaget såsom avstyckning, klyvning eller sammanläggning. Ombildning sker genom fastighetsreglering. *Fastighetsreglering* kan bl. a. innebära överföring av mark från en fastighet till en annan (marköverföring). Genom fastighetsreglering kan också gemensamhetsskog eller annan samfällighet bildas samt servitut bildas, ändras eller upphävas. Fastighetsreglering ersätter flera nuvarande former av ombildning av fastigheter, t. ex. laga skifte (omskifte) och ägotutbyte, och innefattar dessutom åtgärder som saknar motsvarighet i gällande fastighetsbildningslagstiftning.

Marköverföring från en fastighet till en annan skall i princip kunna ske i obegränsad utsträckning om berörda rättsägare är ense. (Denna princip har redan genomförts genom en partiell reform av jorddelningslagen år 1968.) När det gäller möjligheterna att mot bestridande minska en fastighet för att förstärka en annan får man skilja mellan två fall. Sålunda gäller i vanliga fall principen att fastighet inte får ändras tvångsvis genom fastighetsreglering så att dess värde minskas väsentligt. I vissa mera kvalificerade fall får emellertid fastighet inlösas för förstärkning av annan eller andra fastigheter.

Enligt förslaget skall enhetliga jord- och planpolitiska villkor gälla för all fastighetsbildning. Dessa villkor har utformats med beaktande av bl. a. 1967 års jordbrukspolitiska riktlinjer. Huvudregeln är att fastighet som tillskapas eller ombildas skall vara varaktigt lämpad för sitt ändamål. Jordbruksfastighet skall för att anses lämplig ha sådan storlek, sammansättning och utformning att den medger tillfredsställande lönsamhet hos det företag som skall bedrivas på fastigheten. Skogsbruksfastighet skall för att anses lämplig ha sådan storlek och utformning att den medger ekonomiskt tillfredsställande skogsdrift. Om fastighet som tillskapas eller ombildas inte uppfyller lämplighetskravet får fastighetsbildningen ändå äga rum om den innebär att fastighetsindelningen förbättras och en mera ändamålsenlig indelning inte motverkas. Det finns vidare regler avsedda att hindra fastighetsbildning som skulle stå i strid mot byggnadsreglerande planer m. m. eller som skulle medföra olägenhet för jordbruksnäringen eller skogsbruket.

Någon motsvarighet till nuvarande regler om stödjordbruk har inte tagits upp i lagförslaget. I motiven har departementschefen hänvisat till att denna jordbrukstyp inte är förenlig med rådande jordbrukspolitiska målsättning.

Utredning av lantmäteristyrelsen

Genom beslut den 20 september 1968 uppdrog Kungl. Maj:t åt lantmäteristyrelsen att i samråd med jordbruksstyrelsen utreda frågan om ytterligare förläng-

ning av tiden för de servitut, som avses i 1959 års lag. Lantmäteristyrelsen har i skrivelse den 17 mars 1969 till Kungl. Maj:t redovisat resultatet av utredningen ävensom överväganden och förslag i anledning därav. Utredningen har kompletterats i skrivelse den 1 april 1969. I det följande redovisar utskottet dels en sammanfattning av utredningens resultat i fråga om nuvarande förekomst av tidsbegränsade skogsservitut i Norrland, dels de överväganden och förslag som lantmäteristyrelsen i samråd med lantbruksstyrelsen framlagt.

Nuvarande förekomst av tidsbegränsade skogsservitut i Norrland. När lagstiftningen om förlängning av de tidsbegränsade skogsservituten infördes år 1946 gjordes till grund för övervägandena en undersökning om förekomsten av sådana servitut som avsågs med lagstiftningen. Lantmäteristyrelsen erinrar om att någon motsvarande undersökning inte gjordes i samband med förlängningen år 1959.

När nu frågan om ytterligare förlängning skall övervägas har styrelsen ansett det önskvärt att ha en överblick över förekomsten av sådana servitut som allttjämt utövas vid utgången av innevarande förlängningsperiod. Lantmäteristyrelsen har därför — i samråd med lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen — riktat en rundfråga till följande myndigheter och organ, som kunnat antas ha kännedom om de ifrågasvarande servituten, nämligen till överlantmätnarna, lantbruksnämnderna och skogsvårdsstyrelserna i norrlandslänen, till ordförandena för de tre servitutsnämnderna samt till Skogsindustriernas samarbetsutskott, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund (SSR) och de norrländska läns- eller provinsförbunden av RLF. Undersökningen ägde rum omkring årsskiftet 1968—1969 och svaren kan alltså anses återspegla förhållandena vid den tidpunkten. Lantmäteristyrelsen har sammanfattat resultaten av rundfrågan på följande sätt.

De flesta tillfrågade myndigheterna och organen saknar material som närmare redovisar förekomsten eller utövningen av tidsbegränsade skogsservitut. De allmänna erfarenheter som redovisas pekar emellertid klart på att utövningen av servituten minskat starkt på senare år. Från en del håll uppges att utövningen nästan helt upphört åtminstone i vissa avseenden, t. ex. i fråga om bete.

Materialet från *servitutsnämnderna* innehåller vissa uppgifter om förekomsten av ersättningsärenden enligt 1959 års lag. Enligt dessa uppgifter har ersättning bestämts för 80 servitut av servitutsnämnden för de tre södra länen. Servitutsnämnden för Västerbottens län har inte haft något ersättningsärende på åtskilliga år, medan servitutsnämnden för Norrbottens län fastställt ersättning enligt 1959 års lag för cirka 143 servitut. Om ersättning enligt 1959 års lag blivit bestämd torde man kunna utgå från att servitutet utövats vid den tidpunkt som varit relevant i ersättningsärendet. Emellertid har den relevanta tidpunkten i övervägande antalet fall sannolikt varit den 1 januari 1960, varför uppgifterna om antalet ersättningsfall inte är representativa för den nuvarande utövningen av servituten. Vidare kan det finnas tidsbegränsade skogsservitut som existerar och utövas fast de inte föranlett ersättningsbeslut enligt 1959 års lag. Det är sålunda inte uteslutet att servitutsersättning i en del fall kan ha blivit bestämd genom överenskommelse, som inte lagts fram för servitutsnämnd. Dessutom kan periodisk ersättning som bestämts enligt 1946 års lag ha fortsatt att gälla i fråga om servitut som utövats vid ingången av år 1960. Man kan av dessa skäl bara dra ganska allmänna slutsatser av uppgifterna om antalet ersättningsbeslut. Materialet från servitutsnämnderna bestyrker emellertid det allmänna intrycket att servitutens betydelse avtagit.

Enligt vad som redovisats från *Skogsindustriernas samarbetsutskott*, vars uppgifter torde ge en riktig uppfattning om storleksordningen av antalet tidsbegränsade skogsservitut på skogsbolagens fastigheter, finns totalt cirka 870 servitut. Det uppges att dessa servitut utövas alltmera sporadiskt.

Några närmare uppgifter om förekomsten av servitut på enskilda personers skogar har inte redovisats. Det allmänna intrycket av materialet är emellertid att antalet sådana servitut måste vara litet. Enligt 1946 års undersökning skulle de av enskilda personer ägda fastigheter som belastades av servitut främst vara belägna i de tre sydliga norrlandslänen. Av den nu gjorda undersökningen framgår att servituten i Gävleborgs och Jämtlands län är fåtaliga, och det upplyses också att servituten i Västernorrlands län huvudsakligen synes belasta bolagsfastigheter.

På grundval av undersökningen synes man kunna uppskatta hela antalet tidsbegränsade servitut till omkring 1 000. Hur många av dessa som alltjämt utövas kan inte anges. Sannolikt utövas många av servituten bara i begränsad utsträckning. Utövningen synes vara i snabbt avtagande.

I fråga om arten av de befogenheter som ingår i servituten visade 1946 års undersökning att servituten i regel var i fråga om utövningen lokaliserade till viss plats eller beroende av anvisning samt i fråga om omfattningen noggrant bestämda. Den nu gjorda undersökningen bestyrker detta resultat och pekar vidare på att servituten mycket ofta är begränsade till ved, stängselvirke och mulbete eller bara till ved och mulbete. Uppgifterna tyder vidare på att utövning av mulbetesservitut bara förekommer undantagsvis.

Omkring hälften av servituten synes avse fastigheter i Västernorrlands län, medan återstoden finns i Västerbottens och Norrbottens län samt till en mindre del i Jämtlands län. Inom länen återfinns servituten företrädesvis i inlandet.

Överväganden och förslag. Mot bakgrund av utredningens resultat anför lantmäteristyrelsen efter samråd med lantbruksstyrelsen följande.

I huvudsak torde de förefintliga tidsbegränsade skogsservituten utgöras av sådana vilkas ursprungligen bestämda giltighetstid utlöp under 1940-, 1950- eller 1960-talen. Enligt 1959 års förlägningslag gäller dessa servitut intill 1.1.1970, under förutsättning att de alltjämt utövades vid den tidpunkt när förlängning enligt 1959 års lag inträdde. Dessutom torde finnas ett mindre antal servitut vilkas giltighetstid utlöper på 1970-talet och som alltså inte berörts av 1946 eller 1959 års förlägningslagar.

Genom den fortgående och särskilt på senare år allt snabbare strukturomvandlingen i Norrland har skogsservitutens betydelse för de fastigheter till vilka servituten hör minskat alltmera. Detta gäller såväl de till tiden obegränsade servituten som de tidsbegränsade. — — — — De servitutsberättigade fastigheterna utgörs i regel av småbruk eller av fastigheter med så obetydlig jordbruksareal att de inte är att betrakta som jordbruk. De har inte sällan omförts till skogsmark eller övergått till att bli bostads- eller fritidsfastigheter. I den mån fastigheterna fortfarande används för jordbruk saknar de regelmässigt förutsättningar att bestå på längre sikt som självständiga jordbruksföretag.

När det gäller den nuvarande utövningen av de kvarvarande tidsbegränsade servituten torde rätten till bete och slätter numera sakna betydelse. Förhållandet är oftast detsamma med den rätt att ta virke till stängsel och dylikt, som i vissa fall ingår i servituten. Rätt till byggnadsvirke synes föreligga bara i fråga om en mindre del av de tidsbegränsade servituten. Behovet av att kunna hämta byggnadsvirke ur skogen har för övrigt minskat genom nya byggnadsmetoder och förändrade prisrelationer, som medfört att byggnadsmaterial eller monteringsfärdiga trähus med större fördel än tidigare köps från industrier. När det gäller den grupp av fastig-

heter som har tidsbegränsade skogsservitut torde behöva av byggnadsvirke numera i stort sett begränsa sig till virke för underhåll och reparationer.

I den mån de tidsbegränsade skogsservituten ännu har betydelse synes denna väsentligen ligga i rätten till vedbrand. Det vanligaste synes vara att servitutshavarna har rätt att efter utsyning eller anvisning för husbehovet ta ut viss årlig kvantitet ved, t. ex. 25 kubikmeter, mot en ersättning beräknad på grundval av det faktiska uttaget, t. ex. 3 kr per kubikmeter för björkved och 50 öre för avverkningsavfall.

Sammanfattningsvis kan bedömas att antalet tidsbegränsade servitut som fortfarande utövas minskar snabbt och att utnyttjandet i fråga om de servitut som utövas i huvudsak är begränsat till vedtäkt.

Skogsservituten anses numera inte godtagbara som servitut på grund av de olägenheter de innebär ur skogsvårdssynpunkt m. m. De får inte bildas vid jorddelning och avses enligt nyligen framlagt lagförslag inte heller få bildas genom avtal efter 1.1.1972. (Se det förslag till 14 och 15 kap. i en ny jordabalk, som remitterats till lagrådet den 20 januari 1967.) Möjligheterna att få befintliga skogsservitut upphäva skall enligt fastighetsbildningskommitténs förslag vidgas väsentligt.

I samma mån som utövningen avtar minskas givetvis också de olägenheter, som servitutsutövningen medför för de tjänande fastigheterna. I den mån servituten utövas kvarstår olägenheterna. I detta sammanhang bör emellertid framhållas att de olägenheter som hänför sig till skogsvården torde vara mindre i fråga om de tidsbegränsade servituten än i fråga om skogsservitut i allmänhet, eftersom de tidsbegränsade servituten i regel är tämligen hårt bundna i fråga om utövningen medan andra servitut ofta är friare i fråga om lokalisering och virkessortiment.

Servituten medför också administrativa olägenheter. De tjänande fastigheternas ägare nödgas hålla viss fortlöpande redovisning. Han måste också ombesörja viss tillsyn (utsyning, anvisning). Vidare är servituten en komplicerande faktor vid strukturrationalisering och över huvud taget vid rättsliga dispositioner i fråga om fastigheterna. Servituten måste utredas och redovisas hos olika myndigheter, och ibland lägger förekomsten av servitut hinder i vägen för överlåtelser eller byten.

Sammanfattningsvis medför de tidsbegränsade skogsservituten numera begränsade fördelar för de härskande fastigheterna och sådana olägenheter för de tjänande fastigheterna och för myndigheterna, att de inte bör förlängas ytterligare om inte starka skäl kan anföras härför.

Mot bakgrund av de jordbrukspolitiska riktlinjer, som antogs av riksdagen år 1967 (prop. 1967: 95, JOU 25 rskr. 280), och de därmed överensstämmande villkor för fastighetsbildning, som torde komma att ingå i den nya fastighetsbildningslag som väntas träda i kraft 1.1.1972, får det numera i stort sett anses uteslutet att de fastigheter till vilka hör tidsbegränsade skogsservitut kan förstärkas med skogsmark så att de får förutsättningar att bestå som självständiga jord- eller skogsbruksföretag. Detta gäller oavsett om de tidsbegränsade servituten förlängs eller inte. Om promulgationslagen till den nya fastighetsbildningslagen kommer att innehålla särskilda bestämmelser om markvederlag vid upphävande av skogsservitut torde det också få bedömas som uteslutet att dessa bestämmelser får sådant innehåll att markvederlag kan utläggas när servitut till förmån för fastigheter av det slag det här är fråga om upphävs. Om de tidsbegränsade servituten förlängs, så att de blir gällande under några år efter det att fastighetsbildningslagen trätt i kraft, torde lagen om den utformas i huvudsaklig överensstämmelse med kommittéförslaget bara få den effekten att servituten upphävs i den mån den tjänande eller den härskande fastighetens ägare begär att de skall upphävas. Om upphävandet innebär att den härskande fastighetens värde minskas skall den tjänande fastighetens ägare betala ersättning i pengar. Förlängning, om en sådan skall ske, torde å andra sidan,

på motsvarande sätt som skedde enligt 1946 och 1959 års förlängningslagar, få förenas med skyldighet för den härskande fastighetens ägare att betala ersättning för den förlängda utövningen. En förlängning som drar med sig först bestämmande av ersättning för förlängningen och senare upphävande genom beslut i det särskilda fallet och bestämmande av ersättning för upphävandet bör uppenbarligen om möjligt undvikas.

Om i undantagsfall en fastighet, som hör till den kategori som det här är fråga om, har sådant läge och sådan beskaffenhet, att den genom förstärkning med mark och andra behövliga investeringar kan byggas ut till ett rationellt jordbruksföretag, blir frågan om sådan utbyggnad att bedöma alldeles oberoende av huruvida till fastigheten hör ett skogsservitut eller inte. Frågan om förstärkning av brukningsenheten kan tas upp på begäran av ägaren som en fråga om fastighetsreglering enligt den nya fastighetsbildningslagen, varvid tillskottsmark överförs till fastigheten mot ersättning i pengar, eller som en fråga om tillskottsförvärv m. m. under lantbruksnämndens medverkan eller efter både dessa linjer. Om tillskottsmarken därvid skall hämtas från fastighet som belastas av ett servitut som gäller till förmån för den fastighet som förstärks eller från någon annan fastighet är av underordnad betydelse. Det föreligger alltså numera inte något samband mellan frågan om ytterligare förlängning av de tidsbegränsade skogsservituten och frågan om en ny fastighetsbildningslagstiftning.

Frågan om eventuell förlängning av de tidsbegränsade servituten torde därför nu få tas upp från andra utgångspunkter. Det gäller närmast att bedöma om det föreligger ett tillräckligt starkt allmänt intresse av att de servitutsberättigade fastigheterna får sina servitut förlängda ytterligare en tid.

När de ifrågavarande servituten tillkom rådde självhushåll på landsbygden i betydligt högre grad och mera allmänt än nu. Skogsservituten kunde därvid ha påtaglig betydelse som komplement till fastighet, en funktion som just är specifik för servituten. Exempelvis kunde mulbetesservitut vara helt nödvändiga komplement till de fastigheter som inte hade egen betesmark. Nu är hushållningsformerna och levnadsförhållandena annorlunda. Som redan framgått utövas servituten numera huvudsakligen med avseende på rätten att hämta ved. Sådan kan numera i regel med samma fördel anskaffas utan stöd av servitutet.

Lantmäteristyrelsen bedömer frågan så att servituten inte bör förlängas ytterligare. Fördelarna med en sådan lösning överväger enligt styrelsens mening olägenheterna, och olägenheter för de nuvarande servitutshavarna torde uppkomma bara undantagsvis och i regel inte bli av någon betydelse. Det torde kunna förutsättas att tjänande fastighets ägare, i regel skogsbolag, inte motsätter sig att den som vid utgången av år 1969 utövar tidsbegränsat servitut får fortsätta under en övergångstid att på rimliga villkor utöva samma befogenheter som servitutet avsåg, om den ifrågavarande förutvarande servitutsinnehavaren annars skulle ha svårighet att tillgodose sitt behov av den nyttighet servitutet avsåg. Ett sådant arrangemang kan exempelvis träffas om det undantagsvis ännu skulle förekomma bete med stöd av servitut som inte förlängs. Också när det gäller behovet av ved kan en personlig överenskommelse av angivet slag möjligen i något fall vara befogad.

I fall då servitutsberättigad fastighet övergått till att utgöra bostads- eller fritidsfastighet eller omförs till skogsmark föreligger enligt lantmäteristyrelsens mening särskilda skäl till att en förlängning inte bör komma i fråga. Skogsservituten har alltid haft som sin typiska uppgift att tillgodose husbehov på jordbruksfastighet. Enligt styrelsens mening får det anses att förutsättningar saknas för utövning av skogsservitut om den härskande fastigheten tagits i anspråk för annan användning än jordbruk.

Skulle det, oaktat det nyss anförda, anses att en ytterligare förlängning bör ske på grund av särskilda skäl bör en sådan förlängning i princip begränsas till servitut som tillkommer fastighet där jordbruk utövas. Dessutom bör, på motsvarande sätt som skedde enligt 1959 års lag, förlängningen bara avse servitut som faktiskt utövas vid utgången av år 1969. Eftersom de servitut som uppfyller nu angivna villkor numera bara torde utgöra en mindre del av de tidsbegränsade servituten synes en förlängning, om en sådan skall ske, denna gång inte böra anordnas som en generell förlängning. Det lämpligaste synes i stället vara att förlängning på förslagsvis högst 10 år sker på begäran av den härskande fastighetens ägare. Uppgiften att ta emot sådan begäran och att pröva frågan om förlängning skulle kunna läggas hos servitutsnämnden, vilken liksom nu också skulle få pröva frågan om ersättning. En viss frist skulle givetvis få tillmätas för begäran om förlängning, förslagsvis två år. En provisorisk generell förlängning på två år av liknande slag som den nu gällande skulle alltså samtidigt få ske.

Lantmäteristyrelsens utredning remissbehandlas för närvarande. Enligt remissplanen skall remissvar vara avgivna senast den 20 maj 1969.

Utskottet

Enligt lagen den 4 december 1959 om förlängning av tiden för vissa servitut har de tidsbegränsade norrländska skogsservitut, som enligt lagen den 6 december 1946 i ämnet förlängts intill den 1 januari 1960, fått fortsatt förlängning intill den 1 januari 1970. Dessutom innebär lagen att de tidsbegränsade norrländska skogsservitut, vilkas ordinarie giltighetstid utlöper under 1960-talet, också förlängts intill den 1 januari 1970, under förutsättning att den ordinarie giltighetstiden var bestämd till minst 15 år eller till fastighetsägarens livstid. Servitut beträffande vilka utövningen upphört vid giltighetstidens utgång förlängs emellertid inte. Ej heller inträder förlängning i fråga om servitut som tillkommit eller tidsbegränsats efter år 1946.

Motionärerna påpekar att de förväntningar om ett varaktigt tillrättaläggande av ifrågavarande servitutsförhållanden som man hade då lagen antogs inte infriats under dennas giltighetstid. Enligt motionärerna nyttjas alltså ett betydande antal servitut av denna karaktär. Motionärerna framhåller att servitutsinnehavarna oftast är småbrukare med svag ekonomi, för vilka förmånerna är av betydande värde, och de hemställer därför att riksdagen hos Kungl. Maj:t anhåller om förslag till lag om fortsatt giltighet av skogsservituten under en tioårsperiod eller den kortare tid som kan förflyta till dess annan lagstiftning gjort lagen överflödig.

Såsom antytts i motionerna tillkom 1959 års lagstiftning bl. a. mot bakgrunden av förväntningar om att det genom kommande lagstiftning om ny jordabalk och om fastighetsbildningslag skulle möjliggöras att inom en icke alltför avlägsen framtid uppnå en mera slutgiltig lösning av det problem som skogsservituten utgör. Förslag till fastighetsbildningslag föreligger nu och behandlas för närvarande i lagrådet. Man räknar med att lagen skall träda i kraft den 1 januari 1972. Lantmäteristyrel-

sen framhåller i sin i det föregående redovisade utredning att det med hänsyn till innehållet i den föreslagna lagen numera inte föreligger något samband mellan frågan om ytterligare förlängning av de tidsbegränsade skogsservituten och frågan om en ny fastighetsbildningslagstiftning. Såsom styrelsen anförts får därför frågan om en eventuell förlängning tas upp från andra utgångspunkter; närmast gäller det att bedöma om det föreligger ett tillräckligt starkt allmänt intresse av att de servitutsberättigade fastigheterna får sina servitut förlängda ytterligare en tid.

Vid tillkomsten av såväl 1946 års förlängningslag som 1959 års lag i ämnet framhölls att de tidsbegränsade servituten hindrade ett rationellt skogsbruk. Olägenheterna från skogsvårdssynpunkt betonas också i lantmäteristyrelsens utredning. Enligt styrelsen medför vidare servituten administrativa olägenheter, och de sägs också utgöra en komplicerande faktor vid strukturrationalisering. Utskottet anser mot bakgrund av det anförda att stora fördelar obestridligen är att vinna om servituten inte förlängs ytterligare. Emellertid ger lantmäteristyrelsens utredning, vilken för närvarande remissbehandlas, inte närmare besked om förekomsten eller utövningen av de tidsbegränsade skogsservituten, låt vara att de allmänna erfarenheterna visar på att utövningen av servituten är i snabbt avtagande till följd av den allt snabbare struktururomvandlingen i Norrland. Man kan dock inte bortse från att servituten allttjämt kan ha stor betydelse för utkomstmöjligheterna för många fastighetsägare, och då främst äldre innehavare av småbruk inom berörda områden. I frågans nuvarande läge anser utskottet därför att de servitut som utövas vid utgången av år 1969 övergångsvis bör förlängas generellt på två år. Hur avvecklingen bör ske i fråga om de servitut, som efter den förlängda giltighetstiden allttjämt utövas, synes kunna övervägas i anslutning till utarbetande av förslag till promulgationslag beträffande fastighetsbildningslagen.

De närmare överväganden som utskottets förslag till förlängning av giltighetstiden för de begränsade servituten må föranleda synes böra ske genom Kungl. Maj:ts försorg. Om förlängning skall kunna komma till stånd måste beslut härom fattas vid årets riksdag. Det är därför angeläget att frågan behandlas med skyndsamt.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa

A. att riksdagen i anledning av motionerna I:86 och II:105 i skrivelse till Kungl. Maj:t ger till känna vad utskottet anförts; samt

B. att motionerna i övrigt inte föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 13 maj 1969

På tredje lagutskottets vägnar:

ERIK GREBÄCK

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar Göran Karlsson (s), Svante Kristiansson (s), Åkesson (fp), Nils-Eric Gustafsson (cp), Erik Jansson (s), fröken Ranmark (s) och herr Svenungsson (m);

från a n d r a kammaren: herrar Grebäck (cp), Svenning (s), Hedin (m), fröken Anderson (s), herrar Hammarberg (s), Aberg (fp)*, Hugosson (s) och Josefson i Arrie (cp).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.